

KS. ANDRZEJ OCHMAN

Uniwersytet Opolski

ORCID: 0000-0003-0180-6789

Sekularyzacja. Kilka uwag w perspektywie myśli J. Ratzingera - Benedykta XVI

DOI: doi.org/10.26142/stgd-2020-016

Streszczenie: Religia od początku towarzyszyła ludzkości. Zajmowała na przestrzeni dziejów różne miejsce i odgrywała w społeczeństwie wiele ról. Był okres sojuszu ołtarza z tronem, a od oświecenia sojusz ten coraz bardziej słabł. Na obecność tego procesu współcześnie wskazuje także papież Benedykt XVI. Sekularyzacja jednak nie jest dla niego procesem na wskroś negatywnym. Uznaje on słuszność autonomii rzeczywistości doczesnych, a zatem również autonomii uprawiania nauki oraz organizowania społeczeństwa. Niebezpieczeństwo kryje się w źle rozumianym sekularyzmie, który wyklucza obecność Boga z życia społecznego i spycha religię do życia jedynie prywatnego. Zdaniem papieża powinna istnieć, i jest możliwa, konstruktywna współpraca między religią a tym, co świeckie, dla rozwoju dobra wspólnego.

Słowa kluczowe: Benedykt XVI, sekularyzacja, laickość, dialog, kultura

Secularization. Some Remarks in the Perspective of the Thought of J. Ratzinger - Benedict XVI

Abstract: From the beginning, religion has accompanied humanity. Over the centuries it has occupied different places and played a changing role in society. There was a period of alliance between the altar and the throne, whereas especially since the enlightenment, these paths have diverged more and more. Nowadays, Pope Benedict XVI also points to the presence of this process. However, secularization is not a thoroughly negative process for him. He accepts the validity of the autonomy of temporal realities and therefore also autonomy in the practice of science and organization of society. Danger lurks

in a misunderstood secularism, which excludes the presence of God in social life and relegates religion to personal life only. In the Pope's view, constructive cooperation between religion and the secular is possible and should exist, for the development of the common good.

Keywords: Benedict XVI, secularization, secularity, dialogue, culture

Wprowadzenie

Świat społeczny tworzy m.in. kultura, a w niej religia oraz wartości i normy przez nią głoszone. Odkąd religia zaistniała, odtąd istnieją zwolennicy jej trwania w ramach życia społecznego, ale też zwolennicy przeciwnego trendu, którzy próbują religię i religijność usunąć na margines, a najlepiej do życia prywatnego. Wiele razy na temat miejsca religii w społeczeństwie i zagrożeń związanych z jej usuwaniem wypowiadał się podczas swojego pontyfikatu papież Benedykt XVI. Zauważał, że takie próby są szkodliwe nie tylko dla samej religii, ale też dla życia społecznego, które pozbawione jest istotnych elementów tworzących społeczną tożsamość i utrzymujących poprzez swoje normy społeczny ład.

Religia i religijność mają swoje słuszne miejsce w społecznej strukturze. Wobec ataków sekularyzacyjnych na to wielowiekowo usankcjonowane miejsce religii w publicznej przestrzeni papież podejmuje polemikę z często błędnymi teoriami społeczeństwa bez Boga, a także pokazuje współistnienie tego, co religijne i świeckie. Pisze: „Wydaje się, że Bóg znika z pola widzenia wielu osób lub stał się czymś, wobec czego człowiek pozostaje obojętny. Jednocześnie widzimy jednakże wiele znaków, które wskazują na budzenie się zmysłu religijnego, odkrywanie znaczenia Boga w życiu człowieka, potrzebę duchowości, przewyciężenia czysto horyzontalnej, materialnej wizji ludzkiego życia”¹.

1. Pojęcie sekularyzacji

Nie jest łatwo określić pierwotne znaczenie łacińskiego słowa *saeculum*, od którego pochodzi pojęcie *sekularyzacji*. Od strony politycznej oznacza dystans państwa do religii, a także neutralność państwa względem wszelkich wyznań. Wydaje się to być konstrukcja typowo europejska, gdyż dla przykładu nie znajdziemy jej w islamie, dla którego jest to pojęcie kulturowo obce i traktowane jako wytwór modelowo chrześcijański.

¹ Benedykt XVI, *Modlitwa jest wpisana w serce każdej osoby*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_11052011.html [06.03.2020]; Benedykt XVI, *Aż nastanie nowy świt*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_22022012.html [06.03.2020].

Pierwotnie termin *saeculum* oznaczał wiek, stulecie, czas, epokę. Dopiero później został przyporządkowany epoce świeckiej, rozumianej jako czas pomiędzy grzechem pierworodnym a paruzją. Jednak w chrześcijaństwie znaczenie tego czasu było zawsze związane z wiecznością, gdyż cały świat, każda epoka do niej zmierza. Stąd też bardziej ostry w niektórych wiekach, obecnie mniej zarysowany, dysonans Kościoła i świata.

W historii relacje Kościoła i władzy, jako reprezentanta świata (świeckości) były skomplikowane. Często interesy jednych przeplatały się z interesami drugich, stąd pojawiały się liczne na tym tle konflikty. Ostatecznie wszystkim zależało na zachowaniu dystansu i rozgraniczeniu stref wpływu².

W rozumieniu sekularyzacji można mieć czasem błędne skojarzenie z profanacją. Konieczne jest rozróżnianie tych pojęć, jeśli w sekularyzacji nie chcemy widzieć jedynie wymiaru negatywnego. „Profanacja bowiem to odnoszenie się bez szacunku do osób, rzeczy lub spraw uważanych za należące do sfery sacrum, uznawanych powszechnie za wymagające szczególnej czci lub szczególnych, określonych zachowań. Sekularyzacja w sensie szerokim to wyjęcie różnych sfer życia spod dominującego wpływu religii – w tym znaczeniu to termin w zasadzie równoznaczny z laicyzacją. Teologia sekularyzacji zatem to refleksja nad wynikającym z wiary uznaniem samoistności i sensowności świeckiego świata”³. Profanacji nie należy mylić wobec tego ze sferą *profanum*, która jest łacińskim określeniem na to, co świeckie. W rzeczywistości społecznej mamy do czynienia zatem z dwiema obecnymi, oddzielonymi, a jednocześnie przenikającymi się płaszczyznami: *sacrum* i *profanum*.

2. Sekularyzacja a autonomia rzeczywistości doczesnych

Już na początku Biblii w Księdze Rodzaju znajduje się zasadnicze rozróżnienie: stworzenie nie jest Bogiem. Opis stwarzania poszczególnych ciał niebieskich i istot żyjących jest celowy (Rdz 1). Ukazuje, że żadne z nich nie jest bogiem, że są to stworzenia podległe prawdziwemu, jednemu Bogu. Ich istnienie – jak określa Benedykt XVI – związane jest z pragnieniem Boga: „chcę, abyś był”⁴. Mamy do czynienia z wyraźnym podziałem na świat Boga i świat stworzony dla człowieka, ale ten podział zakłada współistnienie. Bóg nie zostawia świata samemu sobie. Dobrze rozumiana sekularyzacja to w pewnym sensie kontynuacja dzieła objawionego

² Z. Teinert, *Habermas i Ratzinger: wiara i wiedza w dobie sekularyzacji*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 20 (2006), s. 156-157, 166.

³ P. Napiwodzki, *Pytania o teologię sekularyzacji*, „Kultura i Polityka” 6 (2009), s. 97.

⁴ Benedykt XVI, *Na początku Bóg stworzył... Cztery kazania o stworzeniu i upadku. Konsekwencje wiary w stworzenie*, tł. J. Merecki, Kraków 2006, s. 96.

w akcie stworzenia. „Właściwie przeżywana religia prowadzi do zeświecczenia. Świat dąży do oświecenia, sekularyzacji i emancypacji i jest to (...) kierunek zamierzony i chciany przez Boga”⁵. Stwórca swoje dzieło oddaje w ręce człowieka, by doglądał świata w Jego imieniu, troszczył się o niego, by ten świat był domem dla człowieka.

Współbycie tego, co Boże i świeckie objawia akt wcielenia, w którym doszło do przełamania między *sacrum* a *profanum*, gdyż Bóg chciał, aby zbawienie człowieka dokonało się nie w oderwaniu, ale w odkupionym świecie. Odkupicielem jest Jezus, ale zbawienie dokonuje się w świecie, stąd pewne formy religijne są konieczne ze względu na zniszczoną przez grzech ludzką naturę, by zbawienia człowieka nie widzieć w dobrach tego świata. Praktyki religijne mają bowiem prowadzić ku Bogu i dawać właściwe rozumienie tego, co sekularne. Mają dać przekonanie, że dobra świata pochodzą od Boga i powinny być używane zgodnie z ich stwórczą istotą.

Gdy zatem mówimy o sekularyzacji, lepiej mówić w sensie pozytywnym o świeckości czy laickości – jak to zauważa Benedykt XVI – czyli w takim znaczeniu, jakie temu pojęciu nadał Sobór Watykański II, podkreślając autonomię rzeczy stworzonych. Wobec tego świat słusznie domaga się autonomii uprawiania nauki oraz organizowania społeczeństwa⁶. Mimo tego rozróżnienia papież w wielu miejscach zamiennie stosuje pojęcia *sekularyzacji* i *laickości*.

Problem z sekularyzacją pojawia się w miejscu, gdzie zaczyna być ona kojarzona z liberalizmem, czyli wówczas, gdy człowiek zaczyna żyć, jakby Boga nie było. Taka forma jest szkodliwa, gdyż sekularyzacja staje się sekularyzmem⁷. Pisał o tym wcześniej m.in. papież Paweł VI w *Evangelii nuntiandii*: „Trzeba zauważyć, że niejako w centrum naszego dzisiejszego świata tkwi coś, co jest jakby szczególną jego cechą, mianowicie »sekularyzm«. Nie mówimy o »sekularyzacji«, która jest słusznym i prawowitym, nieobcym wierze i religii usiłowaniem odkrycia w stworzeniu, w każdej rzeczy i w każdym zdarzeniu praw wszechświata, którymi one się rządzą »autonomicznie«; byle tylko umysł bazował na wewnętrznym przekonaniu, że te prawa nałożył im Stwórca”⁸.

⁵ Tamże.

⁶ Benedykt XVI, *Kościół wobec nowych odkryć medycznych*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sluzba_zdrowia_19112005.html [06.03.2020].

⁷ Benedykt XVI, *Dawajcie świadectwo o Bogu w świecie współczesnym*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/mlodziej-rozmowa_06042006.html [06.03.2020]; Benedykt XVI, *Adhortacja apostołska „Sacramentum caritatis”*, p. 77; Benedykt XVI, *Podróż apostołska do Stanów Zjednoczonych Ameryki. 15-21 kwietnia 2008. Odpowiedzi papieża na pytania biskupów*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/usa_odpowiedzi_16042008.html [06.03.2020]; Benedykt XVI, *Sekularyzacja jest trudną próbą dla kościoła*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kultura_sek_08032008.html [06.03.2020].

⁸ Paweł VI, *Adhortacja apostołska „Evangelii nuntiandi”*, p. 55.

Uprawnione jest zatem pewnego rodzaju oddzielenie *sacrum* od *profanum*, Kościoła od państwa, ale nie oznacza to, że Kościół powinien milczeć w sprawach społecznych i politycznych, że głos wierzących nie powinien być brany pod uwagę. Nie idzie tu o wchodzenie w zakres zadań własnych państwa i jego organów, ale o obronę wartości Bożych, chrześcijańskich, zwłaszcza ludzkiej godności. Słuszna autonomia świata stworzonego nie oznacza bowiem bierności religii, ale zobowiązanie do ujawniania Bożej obecności w świecie. Tym bardziej, że owe wartości Bóg wpisał jako prawo naturalne stworzonego świata, a zatem nim stały się one chrześcijańskie, były po prostu ludzkie.

Zdaniem Benedykta XVI niewłaściwie rozumiana sekularyzacja „nie tylko nakłania do tego, by abstrahować od Boga i Jego planu, ale w rezultacie pozbawia człowieka jego godności, promując społeczeństwo regulowane wyłącznie przez egoistyczne interesy”⁹. Sekularyzm chce jawić się jako światopogląd neutralny szanujący wszystkich i każdego, jednak w rzeczywistości, jak każda ideologia, narzuca on jakiś światopogląd. Kiedy Bóg przestaje się liczyć w życiu publicznym, to wówczas życie społeczne może być kreowane poza Nim, a to powoduje, że nasza umiejętność rozpoznania naturalnego porządku i dobra maleje¹⁰.

Zsekularyzowany rozum – podkreśla papież – nigdy nie będzie w stanie nawiązać rzeczywistego dialogu z żadną religią. Prowadzi to nie tylko do zamknięcia się na Boga, ale może także doprowadzić do konfliktu kultury¹¹ opartej na religii z kulturą a/antyreligijną. Dlatego, uznając autonomię tego co świeckie, wzywa on do nieustannej ewangelizacji kultury: „Chodzi o to, aby treścią i wartościami Ewangelii zostały przeopojone kategorie myślenia, kryteria ocen i normy ludzkiego działania tak w wymiarze indywidualnym, jak i społecznym”¹². Zdaniem Benedykta XVI sekularyzm przeszkadza człowiekowi w jego naturalnym dążeniu do poznania prawdy. Człowiek ma poczucie, że jest samowystarczalny, nikogo nie potrzebuje, aby świat wyjaśnić, zrozumieć i nad nim zapanować. Sekularyzm tworzy człowieka, który jest miarą wszystkiego¹³. Papież zauważył, że w takim świecie skonstruowanym przez samego człowieka wiara staje się trudna, bo Bóg przestaje być wprost zauważalny¹⁴. A właściwe pojmowanie autonomii nie zakłada

⁹ Benedykt XVI, *Wschód i Zachód, tradycja i nowoczesność spotykają się w muzyce*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/koncert_20052010.html [06.03.2020].

¹⁰ Benedykt XVI, *Życie jest poszukiwaniem prawdy, dobra i piękna*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_barangaroo_17072008.html [06.03.2020].

¹¹ Benedykt XVI, *Otwórzmy się na Boga, by zapanował pokój*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kuria_22122006.html [07.03.2020].

¹² Benedykt XVI, *Misja kościoła w dziedzinie wychowania*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/adliminap1_26112005.html [06.03.2020].

¹³ J. Mariański, *Sekularyzacja a nowe formy religijności*, „Roczniki Nauk Społecznych” 37/1 (2009), s. 40.

¹⁴ Benedykt XVI, *Wywiad telewizyjny*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/inne/

zupelnego oddzielenia *sacrum* i *profanum*, ale wzajemne zrozumienie i współpracę dla lepszego rozumienia człowieka i świata oraz dobra wspólnego.

3. Zagrozenia sekularyzmu

Benedykt XVI odrzuca postawę traktującą religię jako sferę czysto prywatną. Wielu chcialoby nadac dzisiaj Bogu i wierze charakter indywidualny uwarzajac, ze wymiar nadprzyrodzony powinien zostac zepchnięty ze sfery zycia publicznego w obszar prywatny. Papiez podkreśla, ze takie pomijanie Boga i spychanie go jedynie do sfery prywatności podwaza prawde o czlowieku, a takze naraza na niebezpieczenstwo przyszlosc spoleczenstw¹⁵. Perspektywa wiary przyczynia sie bowiem do wyjasniania wielu problemow spolecznych i moralnych. Poprawnie rozumiana laickosc zawiera wiec ochronę religii, a takze takie zasady spolecznego nauczania Kościoła, jak subsydiarnosc czy solidarnosc. W innym przypadku dochodzimy – ostrzega papiez – do tyranii relatywizmu. Prowadzi ona do zlaicyzowania prawdy i wartosci chrześcijańskich, czyli odrzucenia fundamentu, jakim jest Bóg, a tym samym prawd transcendentnych¹⁶. Powoduje to, ze wplyw chrześcijańskiej etyki i moralności maleje, a wierni albo odchodzą od Kościoła, albo prawdy wiary i moralności traktują wybiórczo¹⁷.

Człowiek obecnie żyje „w spoleczeństwie glęboko zmienionym, takze w porównaniu z niedawną przeszloscią i nieustannie sie zmieniającym. Silnie naznaczyły ogólną mentalność procesy sekularyzacji i rozpowszechnionej mentalności nihilistycznej, w których wszystko jest względne”¹⁸. Dochodzi do zanikania kategorii dobra i zła, a wraz z nimi indywidualnej odpowiedzialności. Wielu wprawdzie akceptuje zasady zawarte w Dekalogu, gdyż nie są one sprzeczne z racjonalnością, ale rzeczywista ich wartosc, podkreśla Benedykt XVI, może być

wywiad_de_05082006.html [06.03.2020].

Benedykt XVI, *Konferencja prasowa w samolocie. Podróż apostolska do Meksyku i na Kubę. 23-29 marca 2012*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/inne/meksyk_konferencja_23032012.html [06.03.2020].

¹⁵ Benedykt XVI, *Kształtujcie chrześcijańską świadomość wiernych*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/listy/walencja-bpi_08072006.html [06.03.2020].

¹⁶ Benedykt XVI, *Eucharystia otwarta na wszystkich jest prawdziwym miejscem jedności*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/neokatechumenat_20012012.html [07.03.2020]; J. Warzeszak, „Dyktatura” relatywizmu w ujęciu Benedykta XVI, „Warszawskie Studia Teologiczne” 24 (2011), s. 294.

¹⁷ Benedykt XVI, *Chcemy być Kościołem otwartym na przyszłość*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/biskupiniem_21082005.html [06.03.2020].

¹⁸ Benedykt XVI, *Aby Kościół odnowił entuzjazm wiary*, <http://papiez.wiara.pl/doc/1330342.Aby-Kosciol-odnowil-entuzjazm-wiary> [06.03.2020].

odczytana jedynie w relacji do Boga, który jest źródłem tychże norm¹⁹. Inaczej bowiem dochodzi do ich przeinaczania i fałszywych, błędnych interpretacji. Tak to skomentował papież podczas Mszy św. na Placu Piłsudskiego w trakcie pielgrzymki do Polski: „Podobnie jak było w minionych wiekach, i dziś są osoby lub środowiska, które (...) chciałyby zafalszować słowo Chrystusa i usunąć z Ewangelii prawdy, według nich, zbyt niewygodne dla współczesnego człowieka. Usiłuje się stworzyć wrażenie, że wszystko jest względne, że również prawdy wiary zależą od sytuacji historycznej i od ludzkiej oceny”²⁰. Oznaczałoby to społeczeństwo, które abstrahuje od wartości duchowych. Papież jest przekonany, że człowiek odnosząc się do norm religijnych może budować społeczeństwo bardziej sprawiedliwe, gdyż wiara posiada fundamentalny wpływ na kształtowanie pokojowych relacji społecznych i gwarantuje poszanowanie wolności jednostki bez uszczerbku dla dobra wspólnego²¹.

Sekularyzacja próbuje ukazać się jako bezstronna, obiektywna, wiarygodna. W rzeczywistości jednak próbuje nieraz siłą wpłynąć na globalne przekonania, kształtując społeczeństwo pozbawione Boga i wartości do niego odnoszonych²². Benedykt XVI w posynodalnej adhortacji *Ecclesia in medio oriente* napisał: „Prawdą jest, że laickość może niekiedy zawierać upraszczające stwierdzenia, że religia należy wyłącznie do sfery prywatnej, jak gdyby była ona jedynie kultem indywidualnym i domowym, istniejącym poza życiem, etyką, relacjami z drugim człowiekiem. W swojej skrajnej i ideologicznej formie ta laickość, która przerodziła się w sekularyzm, odmawia obywatelowi prawa do publicznego wyrażania swej religii”²³. Gdy religia jest marginalizowana, paradoksalnie odżywają dawno zapomniane idee. Wracają „do łask” dawno zapomniani „bogowie” usunięci przez chrześcijańską wiarę w Bożą opatrzność, jak magia czy wróżbiarstwo. Okazuje się, że ludzka duchowa kondycja nie znosi pustki. W imię racjonalności, odmawiając Bogu immanentnej obecności w świecie, jednostka ucieka w rzeczywistość zabobonów, które są niczym innym jak karykaturą religii i duchowości. Dlatego papież stwierdza, że „zachodowi zagraża (...) niechęć wobec fundamentalnych pytań dotyczących jego własnej racjonalności”²⁴. Gdy człowiek nie potrafi zapytać

¹⁹ Benedykt XVI, *Powrót do Boga*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_17102012.html [06.03.2020].

²⁰ Benedykt XVI, *Pielgrzymka Benedykta XVI do Polski. 25-28 maja 2006. Homilia Ojca Świętego*. Warszawa, 26 maja 2006. https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/podroze/pl_20060526_1.html [06.03.2020].

²¹ Benedykt XVI, *Wojna nigdy niczego nie rozwiązuje*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/dyplomatyczny_08012009.html [06.03.2020].

²² J. Warzeszak, *Wiara i niewiara. Dialektyka wiary i niewiary w nauczaniu Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 27/2 (2014), s. 120.

²³ Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska „Ecclesia in medio oriente”*, p. 29.

²⁴ Benedykt XVI, *Wiara, rozum i uniwersytet – wspomnienia i refleksje*, „L'Osservatore Romano” 11 (2006), s. 29.

o istotne kwestie swojego życia – o to skąd przyszedł i dokąd zmierza – to hańbi rozum. I tu zadnie otwiera się przed teologią, która nie odrzuca wielkości rozumu, bo przecież jest Bożym darem, ale otwiera przed nią wielość możliwości²⁵.

Ważnym elementem wpływającym na despiirtualizację, a idąc dalej na dehumanizację rzeczywistości, jest redukcjonistyczne rozumienie kondycji świata człowieka ograniczonego jedynie do postępu technicznego. Jest to swoisty mit postępu, który traktuje się jako panaceum na wszelkie problemy ludzkości. Postęp to często współczesna forma świeckiego mesjanizmu²⁶. Niektórzy widzą postęp wiedzy i techniki jako jedną z głównych przyczyn sekularyzmu. Jednakże – zaznacza Papież – sugerowany tutaj konflikt na linii nauka i wiara nie istnieje. Świat od samego bowiem początku został powierzony przez Stwórcę człowiekowi, aby rozwijał siebie i Boże dzieło²⁷.

Wprowadzenie ostrego rozdziału Kościoła (religii) i świata prowadzi do sekularyzacji każdego ludzkiego obszaru życia i działania. Powoduje to utrudnienia w zakresie stymulowania duchowego rozwoju człowieka. Sekularyzacja jako brak Boga w przestrzeni publicznej prowadzi do zaburzeń w życiu wewnętrznym, w stylu życia i postępowaniu chrześcijanina. Żyjąc w świecie ulega on wpływom wzorów sprzecznych z Bożymi wartościami. W liście do katolików Irlandii Benedykt XVI stwierdził, że „nastąpiły bardzo szybkie zmiany społeczne, niejednokrotnie podminowujące tradycyjne przywiązanie ludu do nauczania i wartości katolickich. (...) W tym okresie zaznaczyła się mocno tendencja (...) do przyjmowania świeckiego sposobu myślenia i wydawania sądów o rzeczywistości bez wystarczającego odniesienia do Ewangelii”²⁸. Powoduje to wprawdzie postawy indyferentyzmu, by w konsekwencji przekształcić się w praktyczny ateizm.

4. Dialog religii ze światem

Chrześcijaństwo czerpie z Bożego objawienia, a więc przyjmuje prawdy, które mają charakter nadprzyrodzony. Tymczasem sekularyzm zaprzecza możliwości istnienia prawd transcendentnych. Już okres oświecenia przyniósł ze sobą próby zastąpienia objawienia prawdami wykoncypowanymi jedynie z rozumu. Próbowano wprawdzie szukać dróg porozumienia, jednak dominująca siła była przeciwna

²⁵ J. Ratzinger, *Wiara-prawda-tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, Kielce 2004, s. 126.

²⁶ J. Babiński, *Przemiany kulturowo-ideowe współczesności jako znak zobowiązujący dla Kościoła. Interpretacja kultury według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Studia Pelplińskie” 49 (2006), s. 20.

²⁷ Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników Zebrania Plenarnego Papieskiej Akademii Nauk, 6 listopada 2006*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/pan_opatrzosc_06112006.html [07.03.2020].

²⁸ Benedykt XVI, *List pasterski do katolików Irlandii*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/listy/irlandia_19032010.html [07.03.2020].

owemu dialogowi. Papież stwierdza, że „w wiekach dialektycznych stosunków między oświeceniem, sekularyzacją i wiarą nigdy nie brakowało osób, które chciały budować mosty i nawiązywać dialog, lecz niestety, dominującą tendencją była walka i wzajemne wykluczanie się. Dziś widzimy, że właśnie ta dialektyka jest szansą, że musimy znaleźć syntezę oraz prowadzić owocny i głęboki dialog. (...) Gdyby kultura europejska została zdominowana przez racjonalizm, gdyby nie miała transcendentnego i religijnego wymiaru, nie byłaby w stanie nawiązać dialogu z wielkimi kulturami ludzkości, które wszystkie mają wymiar transcendentny i religijny, będący wymiarem istoty ludzkiej”²⁹. Również dziś, gdy tendencje sekularyzacyjne są silne, istnieje możliwość dialogu oraz pozytywnych rozwiązań³⁰.

Troską Benedykta XVI jest, aby mimo oświeceniowej krytyki religii trwającej do dziś w społecznym dyskursie, by mimo występowania w minionych wiekach systemów ateistycznych, których mentalność także przetrwała, a w których „Boga uważano jedynie za projekcję ludzkiego umysłu, jakąś iluzję”³¹, udawało się wypracować drogi dialogu i porozumienia dla dobra ludzkości i pojedynczego człowieka stworzonego na Boży obraz. Ogromnie ważny jest dla niego dialog ze świeckością, w którym priorytetem jest kreowanie światowego etosu, zwłaszcza poprzez dialog kulturowy. Duże znaczenie przypisuje chrześcijańskiej wierze i kulturze zachodniej ze swoją laicką racjonalnością. Papież mówi nawet o sekularystycznej świadomości, która jest „przekonana o wyłączości swojego definitywnego racjonalizmu”³². Stwierdza, że bez zbytniego eurocentryzmu należy jednak przyznać, że to główna siła kulturowa w świecie. Choć można też mieć wątpliwość, czy istnieje jedna przestrzeń, którą można nazwać kulturą europejską. Jakkolwiek istotne jest też dla Benedykta XVI, by nie odrzucać przy tym innych kultur i religii. W każdym takim przypadku byłyby to typowa „zachodnia buta”. Ważny jest więc polifoniczny dialog, w którym rozwija się komplementarność wiary i rozumu dla scalania podzielonego świata. Tak powstały etos byłby siłą dla przeciwstawienia się i zapobiegania wielu współczesnym światowym zagrożeniom³³.

²⁹ Benedykt XVI, *Konferencja prasowa w samolocie. Podróż apostolska do Portugalii. 11-14 maja 2010*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/inne/portugalia_konf_11052010.html [06.03.2020]

³⁰ Benedykt XVI, *Chrześcijananie winni dawać wierne świadectwo Ewangelii*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/usa_ekum_18042008.html [07.03.2020]; J. Warzeszak, *Benedykt XVI o błędnych antropologiach współczesnych*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 27/2 (2014), s. 182; J. Warzeszak, *Wiara i niewiara*, s. 120.

³¹ Benedykt XVI, *Człowiek może poznać Boga*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_14112012.html [06.03.2020].

³² Benedykt XVI, *Poznanie Boga pozwala pojąć człowieka i budować lepszy świat*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kuriazar_21122007.html [06.03.2020].

³³ Z. Teinert, *Habermas i Ratzinger*, s. 151.

Papież wykazuje także genetyczną niewystarczalność działań opartych jedynie na rozumie. Budowanie społeczeństwa bez Boga jest dla niego odtwarzaniem w nowej formie starożytnej gnozy. Nie odrzuca słusznego rozdziału państwa i religii, ale sprzeciwia się sekularyzacji radykalnej, pozbawiającej społeczeństwo i racjonalność odniesień do Boga i wartości wiecznych³⁴. Benedykt XVI stwierdza, że zdrowa laickość to uwolnienie religii od ciężaru polityki przy jednoczesnym jej wzbogacaniu o to, co niesie wiara. Ważne przy tym jest zachowanie dystansu i wyraźne rozróżnienie między tymi dwiema rzeczywistościami, ale przy zachowaniu współpracy. Określa on tę relację jako „jedność-odrębność”, która wyraża harmonię dbałości o dobro wspólne³⁵.

Dialog podejmowany ze świeckością nie może być jednak rozmyciem się chrześcijaństwa w tym, co świeckie. Obowiązuje bowiem Chrystusowy nakaz „Idźcie i nauczajcie” (Mt 28,19). Papież uważa, że dynamika tego posłania nie znaczy - „idźcie w świat i nim się stańcie”. Dialog bowiem nie może zastąpić misji³⁶. Widzi on wyraźną możliwość współistnienia chrześcijaństwa i świeckości oraz współdziałania na rzecz dobra wspólnego. Jednak owa świeckość winna być pozytywna, tj. oparta na autonomii porządku czasowego i duchowego, która rodzi poczucie koegzystującej odpowiedzialności.

Zakończenie

Benedykt XVI w swojej teologii i społecznym nauczaniu widzi świat w swojej stwórczej istocie i potencjale jako bardzo dobry (Rdz 1,31). Dostrzega komplementarność tego, co Boże i świeckie, a świeckość ujmuje w kategoriach pozytywnej realizacji Bożych zamierzeń. Jednocześnie mocno akcentuje zagrożenia, jakie niesie źle rozumiana świeckość, która staje się wrogim religii sekularyzmem. Widzi on wiele obszarów rozczarowania i niedostatku kreowania społeczeństwa bez Boga. Jednak jego ocena współczesności nie jest na wskroś negatywna, gdyż zauważa, że „współczesność tęskni za religią, pragnie znów poczuć siły religii, jest świadoma, że potrzebujemy czegoś takiego i że żyjemy w pewnym niedostatku. Niewątpliwie trzeba to uznać za pozytywne zjawisko”³⁷.

Dla papieża świeckość jest nie tyle procesem socjologicznym, co raczej dialogicznym. Paradoksalnie dostrzega on nawet pozytywne strony sekularyzmu dla właściwego rozumienia przez Kościół swojej misji w świecie. „W pewnym sensie

³⁴ Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, s. 56; R.J. Woźniak, *Przedmowa. Rewolucja Ratzingera*, w: Benedykt XVI, *Poznanie prawdy. Wykłady papieskie*, Kraków 2017, s. 12.

³⁵ Benedykt XVI, *Adhortacja apostolska „Ecclesia in medio oriente”*, p. 29.

³⁶ J. Ratzinger, *Studzy waszej radości*, Wrocław 1990, s. 124-125.

³⁷ J. Ratzinger, *Wiara-prawda-tolerancja*, s. 232.

historia przychodzi Kościołowi z pomocą poprzez różne okresy sekularyzacji, które przyczyniły się w zasadniczy sposób do jego oczyszczenia i reformy wewnętrznej³⁸. Świeckość i sekularyzm są istotnym wyzwaniem dla Kościoła i wymagają od niego szukania nowych sposobów głoszenia Ewangelii, większej autentyczności swojego posłannictwa, by pomóc światu na nowo odkryć transcendentny wymiar życia³⁹.

Bibliografia

- Babiński, J., *Przemiany kulturowo-ideowe współczesności jako znak zobowiązujący dla Kościoła. Interpretacja kultury według Josepha Ratzingera/Benedykta XVI*, „Studia Pelplińskie” 49 (2006), s. 13-28.
- Benedykt XVI, *Aby Kościół odnowił entuzjazm wiary. Katecheza śródowa, 17 października 2012*, <http://papiez.wiara.pl/doc/1330342.Aby-Kosciol-odnowil-entuzjazm-wiary> [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostołska „Ecclesia in medio oriente”*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 2012.
- Benedykt XVI, *Adhortacja apostołska „Sacramentum caritatis”*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 2007.
- Benedykt XVI, *Aż nastanie nowy świt. Audycja generalna, 22 lutego 2012*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_22022012.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Chcemy być Kościołem otwartym na przyszłość. XX Światowy Dzień Młodzieży. 18-21 sierpnia 2005. Spotkanie z niemieckimi biskupami, Kolonia, 21 sierpnia 2005*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/biskupiniem_21082005.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Chrześcijanie winni dawać wierne świadectwo Ewangelii. Spotkanie ekumeniczne w kościele św. Józefa. Nowy Jork, 18 kwietnia 2008*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/usa_ekum_18042008.html [07.03.2020].
- Benedykt XVI, *Człowiek może poznać Boga. Katecheza śródowa, 14 listopada 2012*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_14112012.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Dawajcie świadectwo o Bogu w świecie współczesnym. Rozmowa z młodzieżą Rzymu i Lacjum na placu św. Piotra, 6 kwietnia 2006*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/mlodziez-rozmowa_06042006.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Encyklika „Caritas in veritate”*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 2009.
- Benedykt XVI, *Eucharystia otwarta na wszystkich jest prawdziwym miejscem jedności. Przemówienie do wspólnoty Drogi Neokatechumenalnej, 20 stycznia 2012*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/neokatechumenat_20012012.html [07.03.2020].
- Benedykt XVI, *Konferencja prasowa w samolocie. Podróż apostołska do Portugalii. 11-14 maja 2010*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/inne/portugalia_konf_11052010.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Konferencja prasowa w samolocie. Podróż apostołska do Meksyku i na Kubę. 23-29 marca 2012*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/inne/meksyk_konferencja_23032012.html [06.03.2020].

³⁸ Benedykt XVI, *Kościół musi się wciąż nawracać*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/niemcy2011_zangazowani_25092011.html [07.03.2020].

³⁹ Benedykt XVI, List pasterski do katolików Irlandii.

- Benedykt XVI, *Kościół musi się wciąż nawracać. Spotkanie z katolikami zaangażowanymi w Kościele i społeczeństwie. Fryburg, 25 września 2011. Podróż apostolska do Niemiec. 22-25 września 2011*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/niemcy2011_zaanagazowani_25092011.html [07.03.2020].
- Benedykt XVI, *Kościół wobec nowych odkryć medycznych. Do uczestników konferencji Papieskiej Rady ds. Duszpasterstwa Chorych i Służby Zdrowia, 19 listopada 2005*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sluzba_zdrowia_19112005.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Kształtujcie chrześcijańską świadomość wiernych. V Światowe Spotkanie Rodzin. Walencja, 8-9 lipca 2006*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/listy/walencja-bpi_08072006.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *List pasterski do katolików Irlandii, 19 marca 2010*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/listy/irlandia_19032010.html [07.03.2020].
- Benedykt XVI, *Misja kościoła w dziedzinie wychowania. Biskupi polscy z wizytą ad limina Apostolorum. Pierwsza grupa biskupów, 26 listopada 2005*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/adliminapl1_26112005.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Modlitwa jest wpisana w serce każdej osoby. Audiencja generalna, 11 maja 2011*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_11052011.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Na początku Bóg stworzył... Cztery kazania o stworzeniu i upadku. Konsekwencje wiary w stworzenie*, tł. J. Merecki, Kraków 2006.
- Benedykt XVI, *Otwórzmy się na Boga, by zapanował pokój. Spotkanie z kardynałami, biskupami i pracownikami Kurii Rzymskiej, 22 grudnia 2006*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kuria_22122006.html [07.03.2020].
- Benedykt XVI, *Pielgrzymka Benedykta XVI do Polski. 25-28 maja 2006. Homilia Ojca Świętego. Warszawa, 26 maja 2006*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/podroze/pl_20060526_1.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Podróż apostolska do Stanów Zjednoczonych Ameryki. 15-21 kwietnia 2008. Odpowiedzi papieża na pytania biskupów. Waszyngton, 16 kwietnia 2008*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/usa_odpowiedzi_16042008.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Powrót do Boga. Audiencja generalna, 17 października 2012*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/audiencje/ag_17102012.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Poznanie Boga pozwala pojąć człowieka i budować lepszy świat. Spotkanie z kardynałami i pracownikami Kurii Rzymskiej, 21 grudnia 2007*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kuriarz_21122007.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Przemówienie do uczestników Zebrania Plenarnego Papieskiej Akademii Nauk, 6 listopada 2006*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/pan_opatrzosc_06112006.html [07.03.2020].
- Benedykt XVI, *Sekularyzacja jest trudną próbą dla kościoła. Do uczestników zgromadzenia plenarnego Papieskiej Rady ds. Kultury, 8 marca 2008*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/kultura_sek_08032008.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Wiara, rozum i uniwersytet – wspomnienia i refleksje*, „L'Osservatore Romano” 11 (2006), s. 25-29.
- Benedykt XVI, *Wojna nigdy niczego nie rozwiązuje. Przemówienie do korpusu dyplomatycznego, 8 stycznia 2009*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/dyplomatyczny_08012009.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Wschód i Zachód, tradycja i nowoczesność spotykają się w muzyce. Przemówienie po koncercie zorganizowanym z inicjatywy Patriarchy Moskwy i Wszechrusi Cyryla, 20 maja 2010*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/koncert_20052010.html [06.03.2020].
- Benedykt XVI, *Wywiad telewizyjny z papieżem Benedyktem XVI. Castel Gandolfo, 5 sierpnia 2006*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/inne/wywiad_de_05082006.html [06.03.2020].

- Benedykt XVI, *Życie jest poszukiwaniem prawdy, dobra i piękna. Podróż apostolska do Australii. XXIII Światowy Dzień Młodzieży, Sydney, 12-21 lipca 2008*, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/przemowienia/sdm2008_barangaroo_17072008.html [06.03.2020].
- Mariański, J., *Sekularyzacja a nowe formy religijności*, „Roczniki Nauk Społecznych” 37/1 (2009), s. 33-68.
- Napiwodzki, P., *Pytania o teologię sekularyzacji*, „Kultura i Polityka” 6 (2009), s. 95-104.
- Paweł VI, *Adhortacja apostolska „Evangelii nuntiandi”*, Watykan: Libreria Editrice Vaticana, 1975.
- Ratzinger, J., *Studzy waszej radości*, Wrocław 1990.
- Ratzinger, J., *Wiara-prawda-tolerancja. Chrześcijaństwo a religie świata*, Kielce 2004.
- Teinert, Z., *Habermas i Ratzinger: wiara i wiedza w dobie sekularyzacji*, „Poznańskie Studia Teologiczne” 20 (2006), s.151-168.
- Warzeszak, J., „Dyktatura” relatywizmu w ujęciu Benedykta XVI, „Warszawskie Studia Teologiczne” 24 (2001), s. 291-322.
- Warzeszak, J., *Benedykt XVI o błędnych antropologiach współczesnych*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 27/2 (2014), s. 173-192.
- Warzeszak, J., *Wiara i niewiara. Dialektyka wiary i niewiary w nauczaniu Benedykta XVI*, „Warszawskie Studia Teologiczne” 27/2 (2014), s. 111-136.
- Woźniak, R.J., *Przedmowa. Rewolucja Ratzingera*, w: Benedykt XVI, *Poznanie prawdy. Wykłady papieskie*, Kraków 2017, s. 5-22.